

ЗА ЕДИН ОСОБЕН СЛУЧАЙ ПРИ ФУНКЦИОНИРАНЕТО
НА КАТЕГОРИЯТА ПОЛОЖЕНИЕ
(ОПРЕДЕЛЕНОСТ~НЕОПРЕДЕЛЕНОСТ)
В СЪВРЕМЕННИТЕ БЪЛГАРСКИ МЕДИИ

Стефани Троянска
Пловдивски университет „Паусий Хилендарски“

ON THE PECULIAR CASE OF THE FUNCTIONING OF THE
DEFINITE ARTICLE (DEFINITENESS~INDEFINITENESS) IN
CONTEMPORARY BULGARIAN MEDIA

Stefani Troyanska
Plovdiv University “Paisii Hilendarski”

The object of the present study is one peculiar case of the functioning of the category of determination (*definiteness~indefiniteness*) in the contemporary Bulgarian media. This category is a distinctive feature of the contemporary Bulgarian language. In recent times, deviations of the normative use of this category are often observed in the titles of some Bulgarian media (mainly in relation to sports). These deviations are expressed in the use of adjectives without a definite article in conjunctions with proper nouns. The aim of the current study is to analyze this innovative media strategy.

Keywords: media, titles, determination, expressiveness

Обект на настоящото изследване е един особен случай при функционирането на категорията положение (определеност – неопределеност) в съвременните български медии. В последно време често се наблюдават отклонения от нормативните употреби на тази категория в заглавията на някои онлайн медии (предимно със спортна тематика). Целта тук е да бъде анализирана една иновативна медийна стратегия – употребата на нечленувани прилагателни имена като определения на съществителни собствени имена.

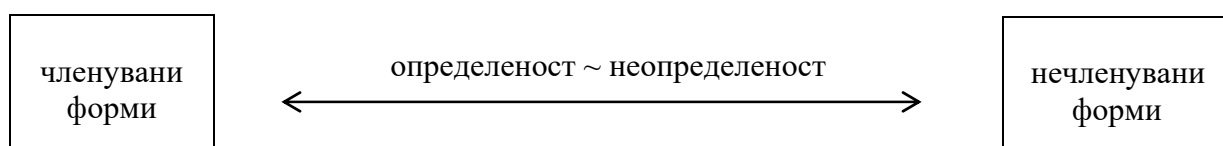
Известно е, че измежду славянските езици единствено съвременният български език е развил нова морфологична категория, която наричаме „определеност – неопределеност“ или „положение“. Самият термин „положение“ за първи път е въведен от Ал. Теодоров-Балан. Той е първият и единствен български езиковед, дал име на категорията, което обаче не е възприето в българската граматична традиция. Едва през 2007 г. И. Куцаров в „Теоретична граматика на българския

език. Морфология“ след Балан отново нарича категорията положение, но не намира последователи сред езиковедите. Ал. Теодоров-Балан нарича категорията по този начин, защото според него името на една представа за същина „я поставя за нашето мислене в *положение* спротив други предмети определено, или неопределено“ (Балан/Balan 1940: 49).

Значението определеност се изразява посредством членуването на имената, т.е. чрез прибавянето на така наречената „членна морфема“ в края на името (Пашов/Pashov 1989: 63). Всички диалекти по цялата българска езикова територия са развили тази граматична особеност (Пашов/Pashov 1989: 63).

В старобългарския език категорията положение не е имала формално изразяване, но в старите езикови паметници се забелязва засилване на задпоставената употреба на показателните местоимения *тъ, та, то, ти*. Те са били неударени, изговаряли са се заедно с предходната дума и са се сливали с нея. Постепенно тези постпозитивни показателни местоимения са се граматикализирани и са се превърнали в т.нар. определителни членове, тъй като са се употребявали с нарастваща честота в разволя на българския език (Пашов/Pashov 1989: 63).

И. Куцаров смята, че семантичното съдържание на морфологичната категория положение се основава на отношението на явленията, означени с имена, към конкретността, която може да бъде индивидуална, количествена, генерична (родова). Категорията се изгражда върху формално-семантичната привативна опозиция **определеност ~ неопределеност**, като отношенията в категорията авторът представя схематично по следния начин (вж. Куцаров/Kutsarov 1997: 185):

В съвременния български език се членуват съществителните, прилагателните и числителните имена, както и пълните форми на притежателните местоимения и адективираните причастия.

Формален показател на грамемата определеност са т.нар. **членни морфемни**, които са различни в трите рода и двете числа.

Както е известно, за съществителните имена от **мъжки род** в единствено число съществуват два варианта на определителен член:

пълен (-ът, -ят) и кратък (-а, -я). Например: човек – човек**ЪТ** – човека; ден – ден**ЯТ** – деня.

Имената от женски род в единствено число се членуват с членната морфема **-ТА**. Например: вода – вода**ТА**, голяма – голяма**ТА**, пролет – пролет**ТА**.

В среден род съществителните и прилагателните имена се членуват с членната морфема **-ТО**, например: дете – дете**ТО**, голямо – голямо**ТО**.

Съществителните имена в множествено число се членуват с морфемата **-ТЕ** в случаите, когато формата завършва на **-е** или **-и**, а ако завършва на **-а** или **-я**, получават **-ТА**. Например: вода – води – води**ТЕ**, път – пътища – пътища**ТА** и други.

Въпросът за наличието на неопределителен член в съвременния български език остава отворен. Според Ал. Теодоров-Балан числителното **един** във функцията на определение обозначава две различни същности – брой/число (*един лев*) и неопределен обект „между други неизтъкнат“ (*един цар, една пътека, едно куче*), т.е. неопределителен член (Чаралозова/Charalozova 2020). По мнението на И. Куцаров на този етап от развитието на българския език не е логично да се приеме наличието на неопределителен член от типа **една книга**. Мястото му е в периферията на функционално-семантичното поле. Ако се приеме наличието на такъв член, категорията би станала тричленна (*книга, една книга, книгата*), тъй като не може да се пренебрегне формално немаркираният член, нито пък да се декларира твърдение между него и члена, маркиран с **един** или **някой** (Куцаров/Kutsarov 1997: 184).

Както ни е известно, прилагателните имена най-често са определения в състава на изречението. Можем да кажем, че определенията би следвало винаги да бъдат съгласувани, за да изразят зависимостта си от съществителното име, към което се отнасят. Съгласувани определения са тези, които са изразени с такава част на речта, която може да се съгласува, тоест да се мени по род и число, за да стане съгласуване.

С оглед темата на нашето изследване обръщаме внимание на това как категорията определеност – неопределеност присъства при прилагателните имена във функцията им на определения.

В съвременния български език нормален словоред на словосъчетанието от съществително нарицателно име с прилагателно като негово необособено определение е този, при който прилагателното стои пред съществителното, напр.: *велик поет* (Грамматика/Gramatika 1983: 170). С този тип словосъчетания се означават понятия, напр.: *червена ябълка*. За да се изрази значението определеност, се членува словосъ-

четанието като цялостна номинативна единица, тоест членната морфема се употребява само веднъж, и то в първата дума: при нормален словоред *високиЯТ връх, бялоТО куче*, а в случаи на инверсия *душаТА уморена, годиниТЕ преминали*. В случаи, когато прилагателното име е определение на съществително собствено лично име, обикновено се членува, независимо от обстоятелството, че съществителните собствени имена поначало не се членуват, напр.: *хубаваТА Елена, високиЯТ Иван, бялоТО Ленче* (Грамматика/Gramatika 1983: 172). Ако обаче съществителното собствено лично име се употребява винаги членувано, то и прилагателното като негово определение е винаги членувано, напр.: *СаваТА – хабрияЯТ Сава, АнчеТО – малкоТО Анче* (Грамматика/Gramatika 1983: 172).

В народни умотворения или в лични художествени творби се срещат и нечленувани прилагателни като определения на съществителни собствени имена, напр.: *бяла Неда, хубава Яна, млад Стоян*. По този начин се придава архаичен оттенък на стила и приказност на повествованието (Грамматика/Gramatika 1983: 172).

Когато имаме предпоставено определение на съществително собствено име, означаващо презиме, прякор или прозвище, прилагателното е **винаги членувано**, напр.: *хабрияЯТ Странджа, великиЯТ Левски*.

Срещат се и прилагателни като определения на съществителни собствени имена, „които са индивидуално название на страна, населено място, планина, река и т.н. Ако съществителното собствено име е от мъжки или от среден род ед. ч., прилагателното е предпоставено и е винаги членувано, напр.: *стариЯТ Пловдив, мрачниЯТ Лондон*. Ако съществителното собствено име е от женски род и е в ед. ч., прилагателното е винаги предпоставено, като може да бъде **членувано** или **нечленувано**. Нечленувано е при имена на страни и градове в случаи, когато словосъчетанието се схваща като устойчиво, напр.: *древна Елада, стара Гърция* и т.н.“ (Грамматика/Gramatika 1983: 173).

След като вече представихме накратко същността на категорията положение, насочваме вниманието си към основната цел на нашето изследване – да анализираме някои специфични отклонения при функционирането на разглежданата категория в заглавията на онлайн медии предимно със спортна тематика.

Журналистиката заема съществено място в живота на съвременното общество, тъй като нейната най-важна цел е да информира. Днес, когато интернет се развива с пълна сила, се появяват нов тип медии, които са реализирани в онлайн пространството, и това са ин-

формационните сайтове. Те имат доста предимства и са една чудесна алтернатива за достъп до актуални новини особено за младите хора, които не четат вестници. Но за онлайн потребителите е характерно повърхностното четене. Погледът прескача по заглавията на статиите. Точно затова и ролята на заглавието е много важна. То е „лицето“ на последващия основен текст и има първоначалната функция да предизвика интереса на четящия. В среда, в която има изобилие от информация, да се задържи вниманието на потребителите, е все по-трудно. Затова в заглавията се налага честата употреба на хиперболи, епитети, алегии, метонимии, поставяне на многоточие в края и други. В случая, който ние наблюдаваме, в заглавията се използват нечленувани прилагателни имена като определения на съществителните собствени. В хода на нашето изследване открихме следните примери: *Страхотен Григор Димитров отстреля американец в Мадрид* (<https://gong.bg/>, 02.05.2022 г.); *Фантастична Ивет е на финал на олимпиадата! България докосва златото* (<https://7dnibulgaria.bg/>, 05.08.2022 г.); *Невероятна Ивет Горанова си гарантира исторически медал на Олимпийските игри в Токио!* (<https://www.sportlive.bg>, 5.08.2021 г.); *Феноменален Григор Димитров с уникален обрат срещу шампиона от US Open* (<https://www.actualno.com/>, 14.10.2021 г.); *Велика Ивет Горанова спечели медал за България от Световното в Дубай* (<https://7dnisport.bg>, 20.11.2021 г.); *Великолепна Боряна Калейн със златен, сребърен и два спортни медала* (<https://bulgaria.utre.bg>, 21.02.2021 г.); *Голям Стоичков се разплака* (<https://www.standartnews.com>, 26.09.2021 г.); *Силен Левски взе дербито с Ботев Пловдив и връхлетя в Топ 6* (<https://www.gol.bg>, 04.12.2021 г.); *Страхотна Тайбе Юсеин на 1/2-финал след светкавичен технически туш* (<https://dsport.bg>, 03.08.2021 г.); *Златна Боряна и бронзова Катрин на бухалки в София* (<https://btvnovinite.bg>, 28.03.2021 г.); *Златна Стойка Кръстева с първи думи след тежкия финал* (<https://trendynews.bg>, 07.08.2021 г.); *Невероятен Григор Димитров отстъпи в три сета на Рафаел Надал* (<https://sportal.bg>, 12. 02. 2009); *Фантастичен Кубрат натуна здраво Фюри и е официален претендент за световната титла* (<https://www.gol.bg>, 28.10.2018 г.); *Страхотна Ивет Лалова се класира на финал на Световното в Доха* (<https://www.sportlive.bg>, 01.10.2019 г.); *Велик Григор победи Федерер* (<https://bg-voice.com>, 04.09.2019 г.); *Грандиозен Стоичков отново обедини България* (<https://trafficnews.bg>, 20.05.2016 г.); *Уникална Мирела Демирева със сребро от олимпиадата* (<https://www.haskovo.net>, 21.08.2016 г.) и др.

Примерите, които сме ексцерпирали, са предимно от сайтове със спортна тематика. Характерно за спортните медии в най-ново време е експресивното предаване на информация. Спортистите са възприемани като съвременни герои, носители на определени качества и достойнства. Медиите възхваляват постиженията им, за да засилят интереса към тях и ако може, да го направят постоянен. Използваните прилагателни също не са случайно избрани: предпочитат се думи като *невероятен, феноменален, страхотен, уникален, грандиозен, фантастичен, велик* и т.н., които имат за цел подсилването и разкрсяването на чисто спортната победа.

Заглавията от нашите примери са подчертано експресивни, тъй като провокират асоциации с познати от фолклора, художествената литература и топонимията названия от типа: *Хитър Петър, бяла Недя, млад Стоян, мамин Кольо, Луда Яна*, без да придават „архаичен оттенък на стила и приказност на изказването“ (Грамматика/Gramatika 1983: 172). „Те насочват вниманието на читателя към приписвания признак, представяйки го като постоянно и предимно положително качество на конкретна популярна личност или група лица (например футболен отбор). Причините за изпускането на членната морфема в заглавията могат да бъдат поради недостатъчно познание по езикова култура или заемки от други езици, но в нашите наблюдения то е съзнателно, тъй като посредством отказа от членна морфема при прилагателното име се постига допълнителен емфатичен ефект. По този начин се подчертава уникалността на обекта, назован със собствено име“ (Чакърлова/Chakarova 2016: 113 – 114).

К. Чакърлова отбелязва, че е различен случаят в примери от типа: *Красен Кралев: Уникална Ивет Горанова и България има олимпийска квота в катеренето!* (<https://bulgaria.utre.bg>, 11.06.2021 г.); *Министър Красен Кралев: Фантастична Мирела* (<https://www.24chasa.bg>, 21.08.2016 г.), в които „конструкцията с нечленувано прилагателно е резултат от елипса на копулативния глагол в заглавието (срв. напр: *Красен Кралев: Уникална [е] Ивет Горанова...*). По този начин не само се „олекотява“ синтактичната структура, но и се набляга „на информироваността и номинацията, съдържащи се в именните части“ [Зидарова ел. изт.]“ (Зидарова, цит. по Чакърлова/Chakarova 2016: 114).

На този етап от развитието на журналистиката не се изисква специализирано образование за нея. Това означава, че всеки, който иска да постъпи на работа в медия, може да го направи без значение дали има нужните качества или познания по езикова култура. Оттук идват и масовите правописни, граматични, лексикални и пунктуаци-

онни грешки в публикациите. Освен това, журналистите превеждат от други езици, без да се съобразяват с правилата на книжовния български език.

Често се среща и взаимно копиране между различните медии. Това ясно личи от нашите примери. По този начин отклоненията от нормите на българския език стават масови. Според А. Ефтимова „явленията, които се отклоняват от книжовноезиковата норма, представляват „масови“ грешки, които общуващите с течение на времето спират да оценяват като отклонение в езиковото си проявление. Много вероятно е да става дума за промяна на нормата, която е настъпила, но все още не е намерила отражение в кодификационните документи“ (Ефтимова/Eftimova 2020).

В заключение можем да обобщим, че категорията определеност/неопределеност е характерна особеност на съвременния български език, която го отличава от останалите славянски езици. Маркираната грамема в категорията намира формален израз чрез членуването на имената, тоест чрез прибавянето на членните морфемии *-ът/-ят* (за м.р.), *-та* (за ж.р.), *-то* (за ср.р) в края на името, когато се обозначава субект, който е определен, познат, известен. В съвременния български език с пълен член се членуват само подлогът или сказуемното му определение, а във всички останали случаи се пише кратък член. В нашето изследване обърнахме внимание върху факта, че когато прилагателното име е определение на съществителното собствено лично име, то е **винаги членувано**. В последните години обаче се наблюдава честата употреба на нечленувани прилагателни имена като определения на собствени имена в заглавията на някои онлайн медии. Това може да се определи като актуална журналистическа стратегия за предизвикване интереса на читателя и тенденция към свобода на медийния език.

БИБЛИОГРАФИЯ

- Балан 1940:** Теодоров-Балан, А. *Нова българска граматика*. София: Г. Ф. Чипев, 1940. [Teodorov-Balan, A. *Nova balgarska gramatika*. Sofia: G. F. Chipev, 1940.]
- Граматика/Gramatika 1983:** *Граматика на съвременния български книжовен език*. Т. 2. Морфология. София: Изд. на БАН, 1983. [Gramatika na savremenniya balgarski ezik. T. 2. Morfologiya. Sofia: BAN, 1983.]
- Ефтимова/Eftimova 2020:** Ефтимова, А. *Масовите отклонения от книжовноезиковите норми в медиите – грешки или нови норми?*,

2020. <<http://bitly.ws/BdGb>>. [Eftimova, A. *Masovite odkloneniya ot knizhovnoezikovite normi v mediite – greshki ili novi odkloneniya?*, 2020 <<http://bitly.ws/BdGb>>]

Куцаров/Kutsarov 1997: Куцаров, И. *Лекции по българска морфология*. Пловдив: УИ „Паисий Хилендарски“, 1997. [Kutsarov, I. *Lektsii po balgarska morfologiya*. Plovdiv: UI “Paisii Hilendarski”, 1997.]

Пашов/Pashov 1989: Пашов, П. *Практическа българска граматика*. София: Народна просвета, 1989. [Pashov, P. *Prakticheska balgarska gramatika*. Sofia: Narodna prosveta, 1989.]

Чакърова/Chakarova 2016: Чакърова, К. За една морфологична особеност на заглавията в съвременната българска преса. // *Медиалингвистика. Вып. 5. Язык в координатах массмедиа*. Санкт-Петербург: С.-ПГУ, Институт „Высшая школа журналистики и массовой коммуникаций“, 2016, 113 – 115. [Chakarova. K. Za edna morfologichna osobenost na zaglaviyata v savremennata balgarska presa. // *Medialingvistika. Vyp. 5. Yazyk v koordinatah massmedia*. Sankt-Peterburg: S-PGU, Institut “Vysshaya shkola zhurnalistiki i massovoy kommunikatsii, 2016, 113 – 115.]

Чаралозова/Charalozova 2020: Чаралозова, К. Категорията определеност/неопределеност в „Нова българска граматика“ на Ал. Теодоров Балан. 2020.< <https://bit.ly/3SUJ913>>. [Charalozova, K. Kategoriyata opredelenost/neopredelenost v “Nova balgarska gramatika” na Al. Teodorov-Balan, 2020. <<https://bit.ly/3SUJ913>>]